

Utdrag ur Dave Renton: Fascismen, teori och praktik

[Ur Dave Renton, *Fascism – Theory and Practice*, London: Pluto Press, 1999, s 1-2, 100-109. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Introduktion

Uppkomsten av nya högerextremistiska partier i Europa av vilka en del även fått avsevärt stöd (såsom Sverigedemokraterna i Sverige, Marie Le Pens Front National i Frankrike och Gyllene Gryning i Grekland) har väckt debatten om vad det rör sig om för partier. Vissa av dessa partier har otvivelaktigt likheter med de fascistiska partier som växte sig starka efter 1:a världskriget, och där nazisternas maktövertagande i Tyskland 1933 inledde en mycket mörk period i Europas och världens historia under 1900-talet. Det är inte så underligt att man idag ser tillbaka på denna historia och då särskilt försöker hitta gemensamma drag hos dåtidens fascistiska rörelser och dagens högerextremister.

Frågan som inställer sig är: Är det vettigt att klumpa ihop alla högerextremistiska partier och grupper i samma fålla under rubriken *fascister*? Här råder det delade meningar. Att t ex det grekiska Gyllene Gryning liksom det ungerska Jobbik är fascistiskt, om det råder det nog inte särskilt mycket oenighet. Men bör även t ex Sverigedemokraterna eller Dansk Folkeparti ges det epitetet? Vissa anser det, men det finns också många (inklusive undertecknad) som anser att det är ett missbruk av begreppet fascism, ett missbruk som dessutom gör det svårare att effektivt bekämpa den typen av partier.

Frågan om vilka kriterier som man ska tillämpa för att avgöra om en viss organisation är fascistisk eller inte är således inte bara av akademiskt intresse: Svaret på frågan får politiska konsekvenser. Det handlar givetvis inte heller om bara etiketten ”fascism”, utan också om det innehåll som man ger begreppet. Detta i sin tur har stor betydelse för hur man handskas med dessa fenomen, hur man argumenterar och hur man politiskt och på andra sätt bekämpar sådana grupperingar. Att Gyllene Gryning (med dess systematiska och grova våld mot invandrare och vänsterfolk) och Sverigedemokraterna härvidlag är väldigt olika och att det ställer olika krav på vi som vill bekämpa dem borde egentligen var självklart, men om man inte ser – eller bagatelliserar – skillnaderna, då kan det också leda till svåra politiska misstag.

Fram till mitten av 1960-talet så var det nästan uteslutande marxister som hade studerat och analyserat fascismen. Men vid den tiden började det också borgerliga historiker att intressera sig för problemet. Ordentlig fart tog denna forskning på 1990-talet. I Sverige har den fascistforskningen, vars mest välkända företrädare är britten Roger Griffin, fått stort utrymme, främst via journalisten/författaren Henrik Arnstads försorg. Denna borgerliga, akademiska fascistforskning har redan behandlats i en speciell artikel på marxistarkivet, se [Borgerliga fascistteorier](#) (den innehåller även översatta utdrag ur arbeten av flera av de namnkunnigaste fascistforskarna).

Men det finns givetvis också en marxistisk kritik av de borgerliga fascistteorierna, vilket följande text är ett exempel på. Det rör sig om utdrag ur en bok, *Fascism – Theory and Practice*, av den brittiske historikern Dave Renton.

De borgerliga fascismforskarna utgår huvudsakligen ifrån den fascistiska ideologin. Marxister lägger däremot stor vikt vid sociala och ekonomiska faktorer. Marxisten Renton betonar fascismens sociala (främst småborgerliga) bas, dess strävan efter att bli en utomparlamentarisk massrörelse som med *våld* bekämpar alla motståndare (i synnerhet arbetarrörelsen) m m. Däremot lägger han inte någon vikt vid den fascistiska ideologin, som han anser var i stort sett oväsentlig – Renton menar att fascistiska rörelser fungerar som kameleonter när det gäller ideologin, dvs att ideologin är ytterst formbar och anpassar sig till den miljö där de verkar. Undertecknad menar att Renton här går alldeles för långt i att bagatellisera ideologins betydelse (det finns trots allt gemensamma och typiska ideologiska drag hos fascistiska rörelser), men som en motvikt mot det borgerliga synsättet där enbart ideologin studeras, så är Rentons angreppssätt ändå tankeväckande och givande.

7/4 2013 Martin F

Inledning

Denna bok är avsedd som ett svar på den nya vetenskapsgrenen ”studier av fascismen”. Den är en kritik av en speciell sorts litteratur som har uppstått på senare tid, under de senaste tio eller tjugio åren. Studierna av fascismen är i sig själv ett akademiskt svar på omvärldens utveckling, inklusive framväxten av fascistiska partier på den europeiska kontinenten och andra ställen. Denna litteratur, på det sätt som den har utvecklats i bland annat Roger Griffins, Stanley Paynes och Zeev Sternhells skrifter, beskriver huvudsakligen fascismen i form av dess teorier. Dessa författare definierar fascismen utifrån de fascistiska teoretikernas intellektuella utveckling, snarare än den faktiska praktiken i Mussolinis Italien eller Hitlers Tyskland. Genom att inrikta sig på fascistiska intellektuella istället för fascistiska rörelser, överdriver författarna och teoretikerna bakom studierna av fascismen den fascistiska praktikens revolutionära innehåll och får fascismen att framstå som en mycket mer positiv rörelse än den var och är.

En konsekvens av de modeller som dessa teoretiker har utvecklat är att de har påverkat studierna av specifika fascistiska rörelser. Historiker av den italienska fascismen studerar nu ideologin genom dess officiella språk och programmatiska uttalanden. De gör anspråk på neutralitet, ”inget annat än fakta”, och överdriver Mussolini-fascismens radikala innehåll, samtidigt som de tonar ner regimens verkliga rasistiska och mordiska karaktär. Författare som Renzo de Felice formulerar om Mussolinis ”pacifiering” av Etiopien, samtidigt som han finkänsligt undviker krigen i Libyen och Spanien. Sporadiska utbrott av fascistisk retorik tas som bevis på grundligt engagemang, samtidigt som regimens faktiska beteende avfärdas som oväsentligt, tecken på Mussolinis pragmatism.¹

På samma gång överdriver också många av de som skriver om fascismen i Frankrike de fascistiska intellektuellas betydelse. Enligt den kanadensiska historikern William Irvine råder det nu ”allmän enighet om” att hävda att den franska fascismen var jakobinsk, socialistisk och vänster. En sådan omskrivning av historien, hävdar han, är bara möjlig med hjälp av en märklig urvalsprocess. Logiken hos denna metod är lika tillkrånglad som en barnlek: det första partiet träffade samman med de konservativa, och därför var det bara höger och respektabelt, medan det andra partiet innehöll ett litet antal medlemmar som tidigare hade varit socialister, och därför var det vänster och fascistiskt!²

...

1 M Knox, ”The Fascist Regime, its Foreign Policy and its Wars: an ’Anti-Anti-Fascist’ Orthodoxy?”, *Contemporary European History*, nr 4/3 (1995), s 347-365, 348-350.

2 William Irvine citeras i R J Soucy, ”The Debate over French fascism” i R Golsan (red), *Fascism’s Return: Scandal, Revision and Ideology since 1980*, Lincoln och London: University of Nebraska Press, 1998, s 130-152, 133.

Avslutning

Efter denna genomgång av hur olika marxister har uppfattat fascismen, borde det vara möjligt att ställa upp en sammansatt marxistisk teori om fascismen, en modell som säger mer än det vanliga konstaterandet att marxistiska teorier om fascismen är de teorier som har skrivits av marxister. En sådan modell kan bara konstrueras kring den tredje eller fjärde dialektiska teorin om fascismen. Orsaken är helt enkelt att varken vänster- eller höger teorin kan gälla på egen hand. Var för sig innehåller de delvisa insikter, tillsammans utgör de en modell om fascismen som ger en mycket bättre förklaring av vad fascismen verkligen föresätter sig för att bli.

Den marxistiska ”vänsterteorin” som skisserades i kapitel 3 har haft en benägenhet att definiera fascismen som ”monopolkapitalets styre i sin renaste, mest oinskränkta, mest oantastliga form”.³ Detta påstående har förvisso en viss giltighet. Som regim ledde fascismen både till en kapitalistisk expansion och även en betydande utvidgning av den kapitalistiska klassens sociala kontroll över arbetarklassen. Men svagheten hos denna teori är att den bara knyter fascismens reaktionära karaktär till kapitalets behov att suga ut arbetarklassen. Således lyckas den inte förklara hur flera fascistiska rörelser kunde bygga upp ett massivt stöd. Vänsterteorin utser alltså fascismen till enbart ett verktyg för det kapitalistiska styret. Det är en uppfattning som illustreras av Johnny Heartfields berömda montage av Hitler, med sin arm utsträckt för att ta emot en muta: ”Bakom mig finns miljoner.”⁴ I motsats till detta avvisar den marxistiska ”höger teorin” bandet mellan kapitalismen och fascismen. Som i fallet med Folkfrontens uppfattning om fascismen, knyter den ibland fascismen till en liten grupp, de värsta mest imperialistiska kapitalisterna. Men vanligare är att höger teorin bara knyter fascismen till småbourgeoisien och på så sätt överdriver den sistnämndas förmåga till självständiga aktioner. Enligt denna världsbild betraktas småbourgeoisien antingen som en självständig och revolutionär tredje kraft, vilket gör att teorin hamnar farligt nära fascisternas egen självbild, eller som ett nytt och prokapitalistiskt härskande skikt.⁵ Hursomhelst kan höger teorin inte förklara varför härskande fascister har fängslat och mördat stora delar av arbetarklassen medan de har lämnat den härskande klassen och det kapitalistiska systemet med privategendom intakt.

Marxister har egentligen inget annat val än att återgå till en dialektisk modell av fascismen, slutsatsen att fascismen på en och samma gång är *både* en brutal och antiproletär rörelse, en ”rakkniv i klassfiendens händer”,⁶ och en speciell sorts massrörelse. Fascismen har varit barbarisk, men den har också historiskt haft en benägenhet att tilltala medelklasserna och har haft förmåga att uttrycka deras missnöje. I denna mening har den varit ”småbourgeoisien socialism”.⁷ I sin allra enklaste form säger en sådan dialektisk teori bara att fascismen är en speciell sorts reaktionär massrörelse. Ändå har denna enkla definition åtminstone tre sidor.

Fascismen som reaktionär

Fascismen är en reaktionär ideologi. ”Reaktionär” används inte här i meningen att fascismen försökte vända hela den historiska utvecklingen, även om det var en sida av fascismens försök att

3 T Eagleton, ”What is Fascism?”, *New Blackfriars*, 57/670 (1976), 100-106, 100.

4 P Pachnicke och K Honnef (red), *John Heartfield*, New York: H N Abrams, 1994.

5 Under Antonio Gramscis berömda tal till den italienska kammaren 1925 sa de fascistiska deputerade Mussolini och Farinacci just detta. Medan Gramsci argumenterade att fascismen var en massrörelse som agerade i kapitalismens intresse svarade de att fascismen var en självständig rörelse, en tredje kraft, som ådrog sig storfinansens fientlighet. (G Fori, *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary*, London: New Left Books, 1970, s 192-197. För en marxist som såg fascismen som småbourgeoisien styre, se N Poulantzas, *Fascism och diktatur*, Stockholm: Coeckelberghs, 1973.

6 L Trotskij, *Kampen mot nazismen i Tyskland*, på marxistarkiv.se, s 43.

7 Karl Radek, citerad i M Kitchen, *Fascism*, London: MacMillan, 1986, s 2.

återgå till det gamla. Fascismen är reaktionär i så måtto som den har en uttalad avsikt att krossa den organiserade arbetarklassen och sudda ut de reformer som erövrats under årtionden av fredlig kamp. Fascismen existerar inte för att återupprätta en mytisk lantlig idyll, den finns till för att lösa problemet med arbetarklassens fiendskap mot kapitalismen.⁸ Så för Otto Bauer var fascismen ”de väpnade bandens diktatur”. För Max Horkheimer ”skiljer sig den totalitära samhällsordningen från sina borgerliga föregångare bara genom att den har släppt alla hämningar”. Som August Thalheimer argumenterade var fascisternas mål att ”fullständigt avskaffa... arbetarnas demokratiska rättigheter”. Daniel Guérin beskrev ”fascismens [funktion] vid makten” som att ”tämja proletarietet”. För Leo Trotskij innebar det ”när en stat blir fascistisk... först och främst att... det utvecklas en administration som tränger djupt in i massorna och som har till uppgift att förhindra en oberoende utveckling av proletarietet.”⁹

Även om det är riktigt att säga att fascismen grundar sig på ett program och en tradition som båda är reaktionära, så är det fel att *bara* betrakta fascismen som en ideologi, och det är meningslöst att slösa tid på att i detalj välja ut exakt vilka idéer som är fascistiska och vilka som inte är det. Olika fascistiska rörelser har påstått sig stöda helt och hållet olika idéer. I Tyskland stöddes nazistpartiet vid olika tidpunkter av både protestanter och katoliker. Olika nazistiska skribenter kunde uttrycka sitt stöd för båda dessa religioner, eller för nordisk mysticism, eller för ingen religion alls. Le Pens rörelse i Frankrike idag är mycket närmare knuten till den romerska katolicismen. Trots denna skillnad är Front National ändå ett fascistiskt parti, eftersom det använder sina olika teorier för samma mål som Mussolini eller Hitler. Var och en stod eller står för att krossa den organiserade arbetarrörelsen, och att genomdriva det med hjälp av ett massparti.

Marxister har under lång tid varit oense om varför kapitalismen skulle behöva en barbarisk terapi, huruvida fascismens uppkomst kan förklaras utifrån en tendens för staten och kapitalet att bli sammanlänkade, som i Silones, Hilferdings och Pollocks resonemang, eller om den förstås bättre som ett uttryck för kapitalisternas skräck för en social revolution eller som en kris för den härskande klassens herravälde.¹⁰ Men det är nog allmänt accepterat att fascismen kan växa snabbt under de perioder då det kapitalistiska systemet befinner sig i en ekonomisk och således politisk kris. I Italien och Tyskland var det krisen med dess serie arbetarsegrar och -nederlag som gjorde det möjligt för fascisterna att växa med en så svindlande hastighet.¹¹ Denna betoning av sambandet mellan den kapitalistiska krisen och fascismens uppkomst kan återfinnas i Pete Alexanders definition:

8 Det fanns fascister som var mer konservativt reaktionära och mindre reaktionärt modernistiska än fascismens huvudströmning. En sådan var Walther Darré, som ansåg att den tyska fascismens syfte var att återskapa den ”Heliga treenigheten, bönderna, jorden och Gud”, A Bramwell, *Blood and Soil: Richard Walther Darré and Hitler's "Green Party"*, Bourne End: Kensal, 1985, s 204-207.

9 O Bauer, ”Der Faschismus”, *Der Sozialistische Kampf*, 1938, s 75-83, i T Bottomore och P Goode, *Austro-Marxism*, Oxford: Clarendon Press, 1978, s 167-186; M Horkheimer, ”The Jews and Europe”, i S E Bronner och D Kellner (red), *Critical Theory and Society*, New York och London: Routledge, 1989, s 77-94, 78; A Thalheimer, ”Die Entwicklung des Faschismus in Deutschland”, *Gegen den Strom*, nr 3 1930, i D Beetham, *Marxists in Face of Fascism: Writings of Fascism from the InterWar Period*, Manchester: Manchester University Press, 1983, s 197-204, 202; D Guérin, *Fascism and Big Business*, New York: Pathfinder, 1974, s 178; L Trotskij, ”Vad härnäst?”, i *Kampen mot nazismen i Tyskland*, s 99.

10 I Silone, ”Der Faschismus: seine Entstehung und seine Entwicklung”, Zürich 1934, i Beetham, *Marxists in Face of Fascism*, s 236-245; R Hilferding, ”State Capitalism or Totalitarian Economy?”, *Left* 1947, s 202-206; F Pollock, ”Is National Socialism a New Order?”, *Social and Political Studies*, 9/3, 1941, och F Pollock, ”State Capitalism: its Possibilities and Limitations”, *Social and Political Studies*, 9/4, 1941, utdrag i Bronner och Kellner, *Critical Theory and Society*, s 95-118; G Zibordi, ”Towards a Definition of Fascism”, i Beetham, *Marxists in Face of Fascism*, s 88-06; A Pozzolini, *Antonio Gramsci: an Introduction to his Life and Thought*, London: Pluto Press, 1970, s 72-74; R Simon, *Gramsci's Political Thought: an Introduction*, London: Lawrence and Wishart, 1991, s 40-42.

11 För en diskussion om betydelsen av arbetarklassens nederlag för fascismens uppkomst, se Poulantzas, *Fascism och diktatur*.

Fascismen... byggs upp... under inflytande av en extrem samhällskris. Den står till tjänst med en politisk regim som grundar sig på ett systematiskt förtryck och uppsplittring av arbetarklassen, under förhållanden där till och med den mest grundläggande fackliga organisering är oförenlig med kapitalets lönsamhet.¹²

Fascismen som massrörelse

Genom att bygga upp sig som en självständig kraft kan fascismen utlova de mest revolutionära löften. Så här beskrev Clara Zetkin den italienska fascismens framväxt: ”Den erbjöd en tillflykt åt de politiska hemlösa, de socialt rotlösa, de utblottade och desillusionerade.” Gyula Sas talade om ”fascismens revolutionära språkbruk” medan Max Adler och Karl Renner båda betonade rollen för de arbetslösa som anslöt sig till de fascistiska partierna i stort antal.¹³ Fascismen lyckades genomföra sina ytterst reaktionära mål just tack vare detta folkliga stöd.

Under normala omständigheter räcker det med den härskande klassens auktoritet för att upprätthålla samhällsfreden. En viss tidsålders förhärskande teorier är den härskande klassens teorier, det är de förnuftiga uppfattningarna att det är bäst att respektera de rika, bäst att inte protestera. Det var vad Gramsci menade med beteckningen ”hegemoni”, med syftning på de processer med vilka kapitalismen upprätthåller sig själv – normalt inte med hjälp av tvång utan med samtycke. Men under tider av ekonomisk eller politisk kris räcker det inte enbart med hegemoni. När majoriteten av befolkningen börjar ifrågasätta den härskande klassen då behövs något mer än bara auktoritet. Det förklarar varför fascismen och liknande rörelser är så viktiga för kapitalistklassen. Eftersom de fascistiska partierna och medlemmarna i kapitalistklassen delar hatet mot arbetarrörelsen, så kan fascismen under tider av kris verka vara den bästa vägen ut ur krisen, den bästa lösningen för kapitalistklassen. Medan den yttersta högern före fascismen bara kunde hota den organiserade arbetarklassen med kapitalistklassens sociala makt, så hade fascismen ett masspartis fysiska styrka bakom sig. Till skillnad från andra högerkrafter har fascismen ett revolutionärt språk och ett masstöd, och detta ger dem den sociala styrkan att genomföra sina radikala mål.

Många marxister har förklarat fascismens masskaraktär som rörelse i termer av en organisk förbindelse mellan fascismen och småbourgeoisien. Således associerade Zibordi fascismen uttryckligen med små affärsmän och butiksägare, medan Karl Radek med vissa förbehåll beskrev fascismen som ”småbourgeoisien socialism”. Inom den nutida marxistiska vetenskapen är trenden att bedöma detta samband empiriskt. Det finns betydande moderna studier som har visat en överrepresentation av småhantverkare, direktörer, butiksinnehavare och liknande skikt både inom det tyska nazistpartiet och, kanske mer överraskande, inom National Front i 1970-talets Storbritannien.¹⁴ Småbourgeoisien har format fascismen i den meningen att denna klass har varit slående överrepresenterad bland de fascistiska medlemmarna och deras periferi. Fascismen uttryckte småföretagarnas idéer och missnöje, och när dessa personer anslöt sig till den fascistiska rörelsen formade och omformade de i sin tur de fascistiska partierna efter sin egen avbild. Det är ett förhållande där en

12 P Alexander, *Race, Resistance and Revolution*, London: Bookmarks, 1987, s 26.

13 C Zetkin, i *Protokoll der Konferenz des EKKI*, Hamburg, 1924, utdrag i Beetham, *Marxists in Face of Fascism*, s 102-113, 106; även J M Cammett, ”Communist Theories of Fascism 1920-35”, *Science and Society*, 16/2, 1967, s 149-163, 151; G Aquila (G Sas), ”Der Faschismus in Italien”, Hamburg, 1924, utdrag i Beetham, *Marxists in Face of Fascism*, s 113-121, 114; M Adler, ”Wandlung der Arbeiterklasse?”, *Der Kampf*, 36, 1933, s 367-382 och 406-414, utdrag i Bottomore och Goode, *Austro-Marxism*, s 217-248, 243; G Botz, ”Austro-Marxist Interpretations of Fascism”, *JCH*, 11/2, 1976, s 129-156.

14 Zibordi, ”Towards a Definition of Fascism”, i Beetham, *Marxists in Face of Fascism*, s 88-96; Radek citeras i Kitchen, *Fascism*, s 2; för den empiriska forskningen, se Sparks, ”Fascism and the Working Class, Part One”, and Sparks, ”Fascism and the Working Class, Part Two: the National Front Today”, *ISJ*, nr 3 1978, s 17-38.

ekonomisk grupp har stått för majoriteten om än inte alla medlemmar och sympatisörer. Det betyder inte att alla fascister var småborgare, eller ens att alla småborgare var fascister, utan istället att det fanns ett ömsesidigt förhållande mellan de två.

Å ena sidan uttryckte fascismen stämningarna hos denna grupp genom att föra fram idéer och argument som passade denna klass' erfarenheter. I kristider hotas småbourgeoisien och den blir alldeles vild. Småägare kan bli mer aktiva och bättre organiserade och när de gjorde det i Italien och Tyskland var det de fascistiska partierna de anslöt sig till. Enligt Leo Trotskij uttryckte fascismen "[d]e bitande klagomålen från små egendomsägare som aldrig tar sig ur bankrutten, från deras universitetsutbildade söner utan ställning och klienter, från deras döttrar utan hemgift och friare, [som] krävde ordning och en järnnäve." Å andra sidan formades fascismen av oförmågan hos denna grupp att formera sig till en ny härskande klass. Småbourgeoisien hoppades kunna utnyttja fascismen för att föra sig själv till makten, men blev skrämmd av att dess egna aktioner skulle kunna hota kapitalets trygga styre. Under tider av kris ville småföretagarna uttrycka sin ilska mot storföretagen, men de försökte inte expropria dessa företag, de ville förena sig med dem. Enligt Daniel Guérin "vill inte medelklasserna avskaffa storbourgeoisien som klass. Tvärtom skulle de själva vilja bli storborgare." Det var av denna orsak som Trotskij bestämt hävdade att småbourgeoisien inte kunde härska för egen räkning:

Den tyska fascismen, liksom den italienska, steg till makten på småbourgeoisiens ryggar... Men fascismen vid makten är minst av allt småbourgeoisiens styre. Den är tvärtom monopolkapitalets mest skoningslösa diktatur. Mussolini har rätt: medelklasserna är oförmögna till en självständig politik.¹⁵

Fascismen som ideologi och rörelse

Om fascismen är en rörelse som på en och samma gång utformas av masstöd och reaktionära mål, då finns det en motsättning mitt i själva rörelsen. För att citera Karl Radek, "är det just fascismens styrka som utgör grundvalen till dess undergång. Genom att vara ett småborgerligt parti har den en bred angreppsfront, men genom att vara ett småborgerligt parti kan den inte genomföra det italienska kapitalets politik utan att orsaka en revolt i sitt eget läger."¹⁶ Dessa spänningar kan komma till uttryck redan innan fascismen kommer till makten, i motsättningarna mellan de fascister som är verkliga reaktionärer och de som stöder den fascistiska rörelsens socialistiska retorik. Den kan också ses i behovet av en ideologi som smider samman massorna och rörelsens reaktionära sidor i en enda helhet.

När fascismen kommer till makten blir skillnaden mellan ideologin och rörelsen ännu mer uppenbar. Som Daniel Guérin framställer det "erövrade [fascisterna] makten inte bara för sina finansiella rådgivares skull utan också för sin egen skull". Således finns det, som Togliatti påpekar, spänningar mellan det fascistiska partiet och den fascistiska staten, mellan den fascistiska milisen och armén, mellan de fascistiska fackföreningarna, industriorganisationerna och staten. Denna motsättning mellan ideologin och rörelsen förklarar fascismens bonapartistiska aspekter: i den mån fascismen är en massrörelse lovar den att härska mot kapitalismens intressen, men i den mån den är en reaktionär rörelse härskar den mot intressena hos den klass som utgör den stora majoriteten av fascistpartiets medlemmar. Resultatet blir att fascismen undergräver sin egen klassbas, men den kan också möta

15 Guérin, *Fascism and Big Business*, s 81; Trotskij, "Vad är nationalsocialismen?", i *Kampen mot nazismen i Tyskland*, s 252-253, 256.

16 K Radek, i *Internationale Presse Korrespondenz*, nr 2, 1922, s 1641, utdrag i Beetham, *Marxists in Face of Fascism*, s 99-102, 102.

kapitalets krav, och på så sätt ge ett stabilare maktsystem än en del marxister har förutspått.¹⁷

Det är motsättningen mellan fascismens mål och rörelse som förklarar varför den som regim leder till territoriell expansion och krig. Leo Trotskij hävdade att fascismen behöver ”yttre fiender” eftersom den inte kan uppfylla sina vanliga anhängares förhoppningar.¹⁸ Om det finns en insikt som är central för den marxistiska teorin om fascismen så är det faktiskt denna punkt, att bandet mellan fascismens reaktionära mål och den folkliga massrörelsen också innebär ständiga spänningar.

Undersökning av den marxistiska definitionen

Den ovan nämnda definitionen i tre punkter är en hypotes. Testet för alla teoretiska förklaringar av politiska traditioner är deras förmåga att sätta en allmän modell i samband med rörelsens faktiska historia, att som Marx föreslog gå från det abstrakta till det konkreta. Det förklarar förtjänsten med Leo Trotskijs teori om fascismen. Trotskij betonade alltid fascismens speciella och historiska natur: ”dialektikens viktigaste lag [är att] sanningen alltid är konkret”.¹⁹

En del av framtiden för den marxistiska teorin om fascismen är att påvisa sambandet mellan de analytiska begreppen och specifika rörelser. Marxister har gjort en hel del empirisk forskning av den tyska fascismen, men nu behöver vi bredare faktaundersökningar av både fascistiska rörelser och regimer, och av både misslyckade och mer framgångsrika rörelser. Vi kan ännu inte säga i vilken mån 1920- och 1930-talets fascism formades av den periodens ekonomiska historia, eller i vilken omfattning den formades av framväxten av statskapitalismen. Inte heller kan vi med säkerhet säga om dagens fascism är mer påverkad av ett behov att bevara den fascistiska traditionen eller av behovet att anpassa sig, antingen till en annorlunda medelklass’ strävanden eller till problemen för en äldre kapitalism. När mer empiriska arbeten blir klara är det sannolikt att marxister kommer att få en klarare förståelse av dessa frågor, och vi kommer även att få en bättre förståelse av bredare frågor. När marxister studerar fascismen har de fortfarande en hel del att lära om ideologins roll, småbourgeoisins karaktär och karaktären hos de reaktionära rörelser som marxister har gått mot.

Det verkliga värdet med den modell som jag har skisserat är att den ger ett tydligt svar på frågor som traditionella studier av fascismen hittills har misslyckats att besvara.²⁰ Är fascismen bara en politisk yttring av en psykologisk sjukdom? Jag tror inte det. Personligheter har slagit slint under hela historien medan fascismen har formats av sitt ursprung under senkapitalismen. Fascismen är mer än ett tänkesätt som passar en auktoritär person, den är en distinkt politisk tradition. Fascisterna håller fast vid denna tradition även när det uppenbarligen varit mot deras intressen att göra det. Det förklarar fascisternas huvudsakliga sysselsättning att förneka Förintelsen. Som taktik betraktad får den bara till resultat att Förintelsen åter tas upp i den historiska diskussionen, men fascisterna måste ha ett argument för att ge upprättelse åt sina brott. De kan inte medge sanningen att Hitlers regim var blodtörstig eftersom det skulle vara att förneka sig själva.

Ska fascismens väsen återfinnas på idéernas område eller i de historiska förhållanden som gav

17 Guérin, *Fascism and Big Business*, s 130; Togliatti, ”Report to the Commission on Fascism of the Comintern”, 12 november 1926, utdrag i Beetham, *Marxists in Face of Fascism*, s 127-132; P Togliatti, *Lectures on Fascism*, London: Lawrence and Wishart, 1976, s 4; A Callinicos, ”Fascism: a Marxist Analysis”, föredrag vid *Marxist 95 Conference*, London, 1995; C Sparks, *Never Again: the Hows and Whys of Stopping Fascism*, London: Bookmarks, 1980, s 37.

18 L Trotskij, ”Vad är nationalsocialismen?”, i *Kampen mot nazismen i Tyskland*, s 256; P Preston, ”Strutting Into Infamy”, *Times Higher Education Supplement*, 9 februari 1996, s 19.

19 ”Introduction” till K Marx, *Grundrisse*, Harmondsworth: Penguin, 1973, s 81-114 och 100-101; för en utmärkt redogörelse för Marx historieteori, se A Callinicos, *Theories and Narratives*, Cambridge: Polity, 1995, s 95-109, 128-140 och 141-151, 129-130.

20 Jag är tacksam mot Dave Baker för att framkasta dessa frågor.

upphov till den? Utifrån mitt resonemang här räcker ingendera ensam. Fascismen är i första hand en politisk mobilisering som formats av ett utpräglat förhållande mellan en speciell ideologi och en speciell sorts massrörelse. Det är förhållandet mellan ideologin och rörelsen som är nyckeln till en förståelse av fascismen. Det innebär inte att rörelserna måste ha massstöd för att kallas fascistiska – det finns ingen anledning att hävda att misslyckade fascistiska partier är mindre fascistiska än framgångsrika. Det tyska nazistpartiet blev inte plötsligt fascistiskt när det blev framgångsrikt vid valurnorna, det var fascistiskt redan före 1930. Det som gjorde det fascistiskt var dess strävan att bli ett reaktionärt massparti. Hitler gav sig själv målet att ”krossa marxismen”, och det var detta mål som gjorde honom och hans rörelse till fascister, även innan partiet hade uppnått någon avsevärd storlek.

Är fascismen ett verktyg för kapitalismen och imperialismen? Ja och nej. De flesta fascister har alltid beskrivit sig själva som del av en tredje väg, lika mycket mot kapitalismen som mot socialismen. De har betraktat sig som revolutionärer, men den fascistiska ideologin har klart handlat i kapitalets intressen, och därav följer att Mussolinis Italien och Hitlers Tyskland båda kom till makten med stöd från det politiska etablissemanget. När de två regimerna satt vid makten upplevde båda hur de kapitalistiska profitema ökade, och det uppnåddes med hjälp av en ökad utsugning av vanliga arbetare. Fascismen blev populär med hjälp av sina revolutionära löften, men fascismen vid makten agerade på ett reaktionärt sätt. I själva verket har fascismens resultat aldrig varit revolutionära i någon meningsfull betydelse. Fascismen var och är en ideologi som finns till för att rensa undan den borgerliga demokratins demokratiska symboler. Den existerar för att sopa undan de demokratiska erövringar som vunnits av generationer av demokrater, socialister, fackföreningsmedlemmar och av kvinnorörelsen. Det är just fascismens masskaraktär som har gjort det möjligt för den att spela denna destruktiva roll. Adrian Lyttleton som är historiker av den italienska fascismen, beskriver dessa motsättningar bra:

Vid en första anblick kan den fascistiska rörelsens avancerade program och före detta revolutionära ledarskap verka föga tilldragande för kapitalistiska uppbackare, och en del av de mer kortsynta eller ärliga blev faktiskt avskräckta. Men samma faktorer innebar också att den kunde erbjuda mer, och var det enda verktyget som kunde användas för att ”kanalisera de reaktionära krafterna till det nationella lägret”... Fascismen kan ses som ett resultat av övergången från de oberoende producenternas marknadskapitalism till oligopolens organiserade kapitalism. Medan fascismen som politisk rörelse ursprungligen gav uttryck för en revolt mot den organiserade kapitalismens framträngande krafter, så gynnade fascismen genom en anmärkningsvärd ironi dess utveckling och gav den ett teoretiskt rättfärdigande.²¹

Denna process kan ha varit mindre ironisk än vad Lyttleton antyder. Fascismen var inte någon oärlig eller tillfällig yttring av de oberoende producenternas ståndpunkter, den var trogen sin klassbas. Fascismens misslyckande att omvandla samhället i småkapitalisternas intressen var inte ett ideologiskt misslyckande utan en trogen återspeglning av småbourgeoisens verkliga sociala svaghet under kapitalismen.

Vilka regimer stämmer in på definitionen ovan och kan med rätta kallas fascistiska? Jag skulle vilja påstå bara Italien och Tyskland. General Francos regim i Spanien kom nära men verkar ha förlorat sin masskaraktär när rojalisterna vann inbördeskriget. Regimen satte sig förvisso uppgiften att krossa socialisterna och fackföreningsrörelsen, men kunde inte använda den existerande härskande klassen och de existerande statliga strukturerna för att göra det. Francos regering grundades på arméns styrka, inte på något massstöd för ett folkligt parti.²² Utanför Europa och Nordamerika är det

21 A Lyttleton, *The Seizure of Power: Fascism in Italy*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1973, s 51, 202.

22 Sparks, *Never Again*, s 9-10. Paul Preston hävdar att Francos regim kan ses som en variant av fascismen, under förutsättning att man gör en tillräcklig skillnad mellan regimens icke fascistiska ”stil och ideologi” och dess

svårare att bedöma vilka partier som har varit fascistiska och inte. Det har funnits ultranationalistiska regimer som har haft masstöd, där Perons Argentina bara är ett exempel av många.²³ Men nationalismen hos regimer i tredje världen som Nassers Egypten eller Nehrus Indien har varit av annan karaktär än nationalismen hos imperialistiska länder. Oavsett vilka anspråk Nasser hade så var den egyptiska staten aldrig en världsmakt av format som det brittiska imperiet eller dagens USA. Som Lenin hävdade 1916 har nationella rörelser i de länder som är offer för imperialismen eller ett kolonialt styre verkligen en objektivt anti-imperialistisk karaktär. "[O]bjektivt kommer de att angripa kapitalet".²⁴ Historiskt har fascismen vuxit snabbast bland de grupper i de europeiska samhällen som har haft positiva erfarenheter av kolonialism. Fascismen passar imperiets härskare, inte de behärskade.

Skillnaderna mellan en fascistisk stat och alla andra konservativa former av auktoritära regeringar går att se genom att titta på speciella exempel av de sistnämnda, den mer vanliga sortens regimer. Turkiet till exempel styrs idag till stor del av en militär kast. Medlemmar av den ekonomiskt härskande klassen samarbetar med den hemliga polisen och de fascistiska partierna MHP och BBP. På hösten och vintern 1996 avslöjades faktiskt många av banden mellan dessa grupper, efter Susurlukskandalen, då en minister i regeringen hittades död i samma bil som en känd fascist som var på flykt från polisen för sin roll i en rad politiska mord. Socialistiska och fackliga möten övervakas noga av den turkiska hemliga polisen och stoppas eller förbjuds ofta. På våren 1997 var armén mäktig nog att upplösa det islamistiska Välfärdspartiet trots att det då var den största gruppen i det turkiska parlamentet. Den turkiska regeringen är helt klart auktoritär och odemokratisk: den härskar i namn av en nationalistisk ideologi som härletts från Kemal Atatürk, den turkiska statens grundare, men den är inte fascistisk. Regeringens styrka ligger i stödet från armén och den kapitalistiska klassen, inte i stödet från en utomparlamentarisk masstyrka. Eftersom dess ursprung är mer traditionellt kan den turkiska staten härskas med ett visst mått av samtycke. Det hålls fortfarande val samtidigt som arbetarrörelsen är relativt fri att kämpa för reformer. Om Turkiet verkligen vore fascistiskt, vad skulle det då vara för vits med de fascistiska partier som existerar och organiserar sig mot den nuvarande regimen?²⁵

Det har funnits partier utanför världskapitalismens centrum som har tagit mycket av sin ideologi från fascismen, men de flesta har haft en annorlunda och mer anti-imperialistisk karaktär. Ett exempel kan vara partiet *Misr al-Fatat* (Unga Egypten) på 1930-talet, som på grund av sitt ideologiska släktskap med fascismen ibland beskrivs av marxister som fascisterna, trots att det i själva verket hade ett mycket tvetydigt och icke fascistiskt förhållande till den egyptiska staten.²⁶ Det betyder inte att det inte har funnits fascistiska rörelser i tredje världen. Det indiska RSS har använt paramilitära uniformer och väpnade frivilligkårer sedan 1920-talet. Under 1930-talet lånade det en

fascistiska "sociala och ekonomiska funktion", P Preston, *The Politics of Revenge: Fascism and the Military in Twentieth-Century Spain*, London: Routledge, 1990, s 8-9. Falangen, som förvisso var den tydligaste sortens spanska fascism, beskrivs i S G Payne, *The Franco Regime 1936-1975*, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1975, s 52-66.

23 Peron främsta stöd verkar ha kommit inifrån armén snarare än någon fascistisk massrörelse, och i den meningen kan det peronistiska Argentina anses ligga närmare Napoleon III:s bonapartism än en klassisk fascistisk regim. För Eva Perons ideologiska sympati med Mussolini, se J Barnes, *Eva Perón*, London: W H Allen, 1978, s 37, 85-87. Det finns också en mer positiv bedömning av peronismen och dess förhållande till den argentinska arbetarklassen i D Ferré, *La Place Ouvrière dans le Péronisme*, Haute Bretagne: Université de Haute Bretagne, 1971.

24 Lenin, *Valda verk i 10 band*, band 6, s 114.

25 C Uzun, "Islamcılar Fasist Mi?", *İşçi Demokrasisi*, juni 1998, s 7: B Genç, "Fasizm Nedir?", *Uzum*, s 11. Intervju med Betül Genç och Oktay Dogulu, 18 augusti 1998.

26 Det marxistiska historiska standardverket om Unga Egypten är R Al-Said, *Ahmad Hussein: Kalimaat wa Mawaaqif*, Kairo: Al-Araby, 1979. Jag vill tacka Anne Alexander för denna referens. För en annorlunda historia, se J P Jankowski, *Egypt's Young Rebels: 'Young Egypt' 1933-52*, Kalifornien: Hoover Institute Press, 1975, s 92-100, 116.

ideologi om nation och ras från det nazistiska Tyskland, men omfattade inte alla aspekter av den existerande fascistiska ideologin. Det vore mer korrekt att säga att RSS anpassade den fascistiska ideologin för att passa indiska förhållanden. På 1990-talet har det utnyttjat kravaller mellan olika folkgrupper och processioner som en sorts folklig politik riktad mot staten, och av denna orsak skulle RSS kunna beskrivas som en reaktionär och fascistisk folklig rörelse. Guldskjortorna i Mexiko, de brasilianska Grönskjortorna på 1930-talet eller Gråvargarna (MHP) i Turkiet idag kan också passa in i den definition jag har föreslagit, men de är bara undantagen som bekräftar regeln.²⁷

Jag vet att det finns marxister som är oense med mitt resonemang på denna punkt, och som menar att jag underskattar det som de betraktar som nuvarande fascistiska rörelser i Mellanöstern, Sydamerika och på andra ställen. Men jag tycker nog, att om fascismen ska ha någon innebörd så måste begreppet definieras. Den metod jag har använt analyserar fascismen utifrån dess klasskaraktär, i förhållandet mellan en tradition av fascistiskt tänkande som går att känna igen och hur de fascistiska teorierna har använts. Jag har hävdad, och använt det brittiska imperiet som exempel, att på grundval av denna teori har de flesta imperialistiska regimer faktiskt inte heller varit fascistiska. Jag vill också påstå att det stalinistiska Ryssland, trots Gulag, inte heller var fascistiskt. Å andra sidan har jag hävdad att det finns nutida fascistiska rörelser, inklusive Front National i Frankrike, Aryan Nations i USA och Alleanza Nazionale i Italien, och jag har försökt visa vilka som passar den modell som har använts. Jag tycker att det är viktigt att marxister, antifascister och historiker av alla nyanser behandlar begreppet ”fascism” med försiktighet, och reserverar det för de som förtjänar namnet. Alla andra metoder tömmer ordet på sin mening. Att behandla alla konservativa eller auktoritära regimer som fascister, oberoende av deras form eller funktion, skulle utgöra en teoretisk återgång till den ståndpunkt som försvarades av Karl Korsch, ultravänsteristerna och det tyska kommunistpartiet på 1920-talet. Jag tycker nog att denna teori har visat sig vara fel i *praktiken*, 1933. Genom att beskriva alla reaktionära krafter som om de var likadana och desorganisera antifascisterna och hindra dem från att gå till handling, så hjälpte denna vänsterteori i själva verket Hitler till makten. Det var förvisso inte bara KPD som hade fel – högerteorin visade sig också vara fel, men jag ser ingen anledning till att socialister ska glömma bort de lärdomar som dragits på ett blodigt sätt.

Till sist, har fascismen kommit till vägs ände? Jag tror inte det. Fascismen är ett återkommande drag i det kapitalistiska samhället: så länge det finns ekonomiska kriser och arbetslöshet så kommer det att finnas politisk förtvivlan, så länge det finns en organiserad rasism så kommer det att finnas fascism. Dessutom antyder Le Pens och Haiders framgångar att fascismen återigen är ett hot. Det räcker inte längre att bara definiera fascismen, det krävs också en teori som ger klara och praktiska förslag på hur fascismen ska bekämpas.

27 För RSS, se C Jaffrelot, *The Hindu Nationalist Movement and Indian Politics 1925 to the 1990s: Strategies of Identity-Building, Implantation and Mobilisation*, New York: Columbia University Press, 1996, s 50-64, 392-398. Jag vill tacka Barry Pavier för denna referens. För den sydamerikanska fascismen, se S E Hilton, ”Ação Integralista Brasileira: Fascism in Brazil, 1932-8”, *Luso-Brazilian Review*, 9/2, 1972, s 3-29; för en diskussion om karaktären hos fascismen i tredje världen, se även S G Payne, *A History of Fascism 1914-45*, London: University College London Press, 1995, s 325-354.